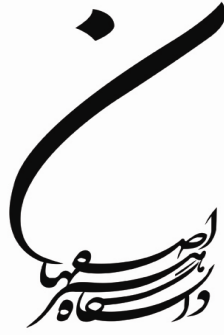

၈၅

دانشگاه هنر اصفهان
دانشکده هنر ادیان و تمدن ها
گروه هنر اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته هنر اسلامی گرایش سفال.
**مطالعه‌ی تطبیقی صحنه شکار شاهی در سفال‌های مینایی دوره‌ی سلجوقی و ظروف
سیمین و حجاری دوره ساسانی**

استاد راهنما:

دکتر علیرضا طاهری

استاد مشاور:

دکتر مهرانوش شفیعی

پژوهشگر:

نرگس عباسی قهفرخی

خرداد ماه ۱۳۹۱

اظهارنامه‌ی دانشجو

اینجانب نرگس عباسی دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته هنرهای اسلامی گرایش سفال گروه هنر اسلامی دانشکده هنر ادیان و تمدن‌ها دانشگاه هنر اصفهان به شماره‌ی دانشجویی ۸۷۱۱۵۰۲۱۰۸ گواهی می‌نمایم که تحقیقات ارائه شده در این پایان‌نامه با عنوان مطالعه‌ی تطبیقی سفال‌های مینایی دوره‌ی سلجوقی و ساسانی توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده مورد تأیید می‌باشد و در موارد استفاده از کار دیگر محققان به مرجع مورد استفاده اشاره شده است. همچنین گواهی می‌نمایم که مطالب مندرج در پایان‌نامه تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب یا فرد دیگری ارائه نشده است و در تدوین متن پایان‌نامه چارچوب مصوب دانشگاه را به طور کامل رعایت کرده‌ام.

امضاء دانشجو:

تاریخ:

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری‌های ناشی از تحقیق، همچنین چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس از این پایان‌نامه کارشناسی ارشد، برای دانشگاه هنر اصفهان محفوظ است. نقل مطالب با ذکر منبع بلامانع است.

دانشگاه هنر اصفهان

دانشکده هنر ادیان و تمدن ها

گروه هنر اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته هنر اسلامی. گرایش سفال آقای/خانم

نرگس عباسی تحت عنوان:

مطالعه‌ی تطبیقی صحنه شکار شاهی در سفال‌های مینایی دوره ی سلجوقی و ظروف سیمین و

حجاری دوره ساسانی

ارایه شده به مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیتهای تحصیلی لازم برای درجه‌ی کارشناسی ارشد که در تاریخ..... توسط هیات داوران زیر بررسی و با نمره.....درجه..... به تصویب نهائی رسید.

۱- استاد/ استادان راهنمای پایان نامه آقای/خانم دکتر علیرضا طاهری با مرتبه علمی استاد یار امضاء

۲- استاد/ استادان مشاور پایان نامه آقای/خانم دکتر مهرنوش شفیعی با مرتبه علمی استاد یار امضاء

۳- استاد/ استادان داور داخل گروه آقای/خانم دکتر ..... با مرتبه علمی ..... امضاء

۴- استاد/ استادان داور خارج از گروه آقای/خانم دکتر ..... با مرتبه علمی ..... امضاء

امضاء مدیر گروه

با سپاس از خواهر عزیزم

تقدیم به همسر

و پدر و مادر عزیزم

چکیده:

نقوش شکار در دوره ساسانی در پی القای قدرتی مادی و روحی است که تمایل دارد جاودان بماند. شاه یا فرمانروا نقش شکارگر همیشه پیروز را در این نقوش اجرا می‌کند. این حس قدرت طلبی سبب شد تا شاهکارهای هنری با موضوع این صحنه‌ها خلق گردند. نقش سوار کار و صحنه‌های شکار به همراه عناصر تشکیل دهنده آن بر روی ظروف سیمین و برخی نقش برجسته‌ها همچون طاق بستان تصویر شدند. این علاقه به بازسازی تصویری شکوه شکار شاهی در بین سلاطین دوران بعد از اسلام نیز تداوم یافت.

یکی از دوران هنری که مجموعه‌ی غنی از بازنمایی صحنه‌ی شکار را بر روی سفال به نمایش گذاشته، دوره سلاطین سلجوقی است. صحنه‌های شکار بر روی سفال مینایی دوره سلجوقی و شباهت آنها با صحنه شکار شاهی ساسانی می‌تواند میزان تأثیر پذیری آنها را از هنر ساسانی نمایان سازد.

این موضوع، زمینه‌ی تحقیق و پژوهش جامعی بر روی چگونگی این ارتباط و تأثیر پذیری، زا به وجود می‌آورد. مقایسه‌ی تطبیقی این صحنه در آثار دوران ساسانی با سفال مینایی سلجوقی و همچنین تجزیه و تحلیل آنها به لحاظ ترکیب بندی، استفاده از عناصر مشابه و شیوه‌ی نقش پردازی، نتایج مطلوبی در جهت افزایش آگاهی نسبت به ارتباط و تأثیر هنر دوران قبل از اسلام (ساسانی) و دوران بعد از اسلام (سلجوقی) در ایران بیار خواهد آورد. ضمن این که در این روند ممکن است به موارد و اطلاعات پیش بینی نشده‌ای دست یابیم که می‌تواند گوشه‌ای از نکات مبهم تاریخ هنر ایران را آشکار سازد.

کلید واژه:

سفال، مینا، سلجوقی، شکار، ساسانی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات تحقیق
۲	۱-۱- مقدمه
۳	۲-۱- ایده‌ی پیشنهادی
۴	۳-۱- پیشینه‌ی تحقیق
۴	۴-۱- طرح نظری مسئله‌ی تحقیق
۵	۵-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق
۵	۶-۱- اهداف تحقیق
۵	۷-۱- روش تحقیق
	فصل دوم: ساسانیان
۷	۱-۲- تاریخچه سیاسی اجتماعی و فرهنگی ساسانیان
۸	۲-۲- هنر ساسانی
۹	۱-۲-۲- معماری
۹	۲-۲-۲- گچ‌بری
۹	۳-۲-۲- حجاری
۱۰	۴-۲-۲- نقاشی
۱۰	۱-۲-۲- بافندگی
۱۰	۱-۲-۲- فلزکاری
۱۶	۳-۲- صحنه شکار در هنر ساسانی
۲۴	۴-۲- ابزارهای شکار

فصل سوم سلجوقیان

- ۳۳ -۱-۳- تاریخچه مختصر سیاسی اجتماعی و فرهنگی
- ۳۶ -۲-۳- هنر سلجوقیان
- ۳۸ -۳-۳- سفال مینایی
- ۳۹ -۴-۳- تکنیک و جنس لعاب
- ۴۷ -۵-۳- تجزیه و تحلیل سفال مینایی در دوره سلجوقی
- ۴۹ -۱-۵-۳- سفال کاشان
- ۵۰ -۲-۵-۳- سفال ری
- ۵۱ -۳-۵-۳- سفال ساوه

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل صحنه شکار در دوره‌های ساسانی و سلجوقی

- ۵۷ -۱-۴- شکار
- ۶۰ -۲-۴- شکل ظروف
- ۶۶ -۳-۴- نقش مایه های جانوری
- ۷۴ -۴-۴- هنر نمایی های بهرام گور
- ۸۴ نتیجه گیری
- ۸۵ منابع و مآخذ
- ۸۷ منابع و مآخذ عکس ها

فهرست عکس‌ها

صفحه	عنوان
۱۱	عکس (۱-۲) بشقاب نقره با نقش بهرام گور (۴۲۰-۴۳۸م) در حال شکار شیر،
۱۳	عکس (۲-۲) بشقاب نقره با نقش شاپور دوم (۳۱۰-۳۷۹م) در شکار قوچ کوهی
۱۴	عکس (۳-۲) بشقاب نقره با نقش شاپور دوم (۳۱۰-۳۷۹م) در شکار گرازها
۱۴	عکس (۴-۲) بشقاب نقره با نقش شاپور سوم (۳۸۳-۳۸۸م) در حال کشتن شیر
۲۰	عکس (۵-۲) صحنه شکار گراز
۲۰	عکس (۶-۲) صحنه شکار گراز، سمت چپ
۲۲	عکس (۷-۲) صحنه شکار گراز
۲۲	عکس (۸-۲) صحنه شکار گراز، شاه در حال تیر اندازی
۲۲	عکس (۹-۲) صحنه شکار در خاتمه تیر اندازی
۲۳	عکس (۱۰-۲) صحنه شکار، سمت راست
۲۴	عکس (۱۱-۲) بشقاب نقره با نقش شاپور دوم (۳۱۰-۳۷۹م) در شکار شیر
۲۵	عکس (۱۲-۲) بشقاب نقره با نقش شاه در حال شکار، بعد از ساسانی، سده ۲-۳ه ق
۲۶	عکس (۱۳-۲) بشقاب نقره با نقش خسرو دوم (۵۹۰-۶۲۸م) در حال شکار
۲۶	عکس (۱۴-۲) بشقاب نقره با نقش خسرو اول (۵۳۱-۵۷۹م) در شکار قوچ های کوهی
۲۷	عکس (۱۵-۲) بشقاب نقره با کماندار سوار در شکار شیر، ساسانی (یا پارتی)
۲۸	عکس (۱۶-۲) بشقاب نقره با نقش بهرام گور در حال شکار، بعد از دوران ساسانی
۲۹	عکس (۱۷-۲) بشقاب نقره با نقش بهرام اولیه هنگام ولیعهدی (حدود ۲۷۲م) در شکار گرازها
۳۰	عکس (۱۸-۲) سینی مفرغی، با نقوش انسانی و گیاهی در نوارهای مدور هم مرکز، دوران ساسانی

- ۳۰ عکس (۱۹-۲) بشقاب نقره با نقش شاپور دوم (۳۱۰-۳۷۹م) در شکار گوزن
- ۴۰ عکس (۱-۳) کاسه، نقاشی و طلاکاری روی سفال، کاشان، سده ششم هجری
- ۴۳ عکس (۲-۳) بطری، کاشان، مجموعه آدا، اواخر قرن دوازده یا سیزده میلادی
- ۴۴ عکس (۳-۳) تکه‌ای از کاسه مینایی، قرن دوازده یا سیزده میلادی
- ۴۴ عکس (۴-۳) کاسه مینایی، قرن دوازده یا سیزده میلادی
- ۴۵ عکس (۵-۳) فلاسک زائر، قرن دوازده یا سیزده میلادی
- ۴۵ عکس (۶-۳) سفالینه نقاشی شده روی لعاب، ری، سده هفتم هجری
- ۴۶ عکس (۷-۳) کاسه، قرن دوازده یا سیزده میلادی
- ۴۶ عکس (۸-۳) فنجان، سفالینه نقاشی شده روی لعاب، ری، سده هفتم هجری
- ۴۸ عکس (۹-۳) کاسه، نقاشی شده روی لعاب، ری، سده هفتم هجری
- ۵۳ عکس (۱۰-۳) کاسه . نقاشی و طلا کاری روی لعاب، کاشان سده ششم هجری
- ۵۴ عکس (۱۱-۳) کاسه، نقاشی و طلا کاری روی لعاب، کاشان، سده ششم هجری
- ۵۴ عکس (۱۲-۳) کاسه، نقاشی و طلا کاری روی لعاب، کاشان، سده هفتم هجری
- ۵۸ عکس (۱-۴) بشقاب نقره با نقش بهرام گور و آزاده بعد از دوران ساسانی
- ۵۸ عکس (۲-۴) کاسه طلاکاری نقاشی شده روی لعاب، کاشان، سده ششم هجری
- ۵۹ عکس (۳-۴) کاسه نقاشی شده روی لعاب، ری، سده هفتم هجری. با نقش بهرام گور و آزاده
- ۵۹ عکس (۴-۴) کاشی، طلاکاری و نقاشی شده روی لعاب، با نقش برجسته‌ی بهرام گور و آزاده، کاشان، سده هفتم هجری
- ۶۱ عکس (۵-۴) بشقاب نقره با نقش بهرام گور و رامشگران، بعد از ساسانی، سده ۲-۳ هق
- ۶۶ عکس (۶-۴) بشقاب نقره با نقش حمله شیر به آهو، برجسته کاری و کنده کاری شده، بخشی مطلا، دوران ساسانی
- ۶۷ عکس (۷-۴) بشقاب با نقش بز کوهی، ظرف نقره، دوران ساسانی

- ۶۷ عکس (۸-۴) بشقاب نقره با نقش یک گربه سان ، دوران ساسانی
- ۶۸ عکس (۹-۴) بشقاب نقره با نقش جانور خیالی و نیلوفرها، دوران ساسانی
- ۷۰ عکس (۱۰-۴) بشقاب نقره با نقش بز کوهی، دوران ساسانی
- ۷۰ عکس (۱۱-۴) بشقاب نقره با نقش دو قوچ سینه به سینه در کنار درخت، بعد از دوران ساسانی
- ۷۱ عکس (۱۲-۴) بشقاب نقره با کماندار سوار در شکار شیر، ساسانی (یا پارتی)
- ۷۲ عکس (۱۳-۴) بشقاب نقره با نقش بهرام گور در شکار شیر، بعد از دوران ساسانی (سده ۹م)

فهرست جدول‌ها

صفحه

عنوان

۸۳

جدول (۱-۴) جدول مقایسه عناصر صحنه شکار در دوره‌های ساسانی و سلجوقی

فصل اول

کلیات تحقیق

مقدمه:

شکار از مهمترین موضوع های آثار هنری در دوران قبل و بعد از اسلام در ایران می باشد. تحرک، هیجان نبرد، پیروزی و جرات خطر کردن باعث شده تا شکار به عنوان تفریحی لذت بخش جایگاه خود را حفظ کرده و فرمانروا یا شاه به عنوان شخصی آرمانی با خصایلی ویژه از نظر جسمانی و روحی، نقش شکارگر همیشه پیروز را در صحنه شکار بازی می کند. (مجبی ۱۳۸۸)

نقش شکار شاهی به همراه عناصر تشکیل دهنده بر روی ظروف سیمین و زرین و برخی نقش برجسته ها همچون طاق بستان تصویر شدند. علاقه به باز سازی تصویری فر و شکوه شاهی در بین سلاطین دوران بعد از اسلام از جمله سلجوقی تداوم یافت .

صحنه شکار شاهی در سفال های مینایی و شباهت آن با همین نقش در دوره ساسانی می تواند میزان تأثیر پذیری آنها را از هنر ساسانی نمایان سازد. این موضوع زمینه تحقیق و پژوهش جامعی بر روی چگونگی این ارتباط و تأثیر پذیری، را به وجود می آورد. مقایسه ی تطبیقی این صحنه در آثار دوران ساسانی با سفال های مینایی سلجوقی و همچنین تجزیه و تحلیل آنها به لحاظ ترکیب بندی، استفاده از عناصر مشابه و شیوه ی نقش پردازی نتایج مطلوبی در جهت افزایش آگاهی نسبت به ارتباط و تأثیر هنر دوران قبل از اسلام (ساسانی) و بعد از اسلام (سلجوقی) در ایران را به بار خواهد آورد. همچنین با تجزیه و تحلیل آثار ممکن است به گوشه ای از اطلاعات پیش بینی نشده ای دست یابیم که ممکن است گوشه ای از تاریخ هنر ایران را آشکار سازد.

این پژوهش می تواند راهگشایی برای پژوهش های بعدی باشد و نکات مبهمی را در تاریخ هنر ایران آشکار نماید. این پژوهش با استفاده از منابع کتابخانه ای و تجزیه و تحلیل در آثار با روش مقایسه ای انجام شده است.

در تحقیق حاضر ابتدا به بیان تاریخی مختصری از وضعیت فرهنگی، اجتماعی و هنری ساسانی و سلجوقی پرداخته شده و اهمیت شکار در دوران ساسانی و تداوم آن در دوران سلجوقی بررسی شده و با ذکر نمونه هایی تصویری و تجزیه و تحلیل آنها به ارتباط و تأثیر پذیری، تشابهات و تفاوت های این نقوش و عناصر تشکیل دهنده صحنه شکار شاهی پرداخته شده و در انتها به نتایج به دست آمده اشاره شده است.

ایده پیشنهادی (بیان مسأله تحقیق):

مینا یکی از تکنیک‌های سفال در قرن ششم و هفتم هجری است. مینا نوعی رنگ یا لعاب است که بر روی ظروف و یا کاشی‌های لعاب داده، پخته شده و مجدداً نقاشی می‌کنند که پس از پخت مجدد، در درجه حرارت کمتری، یک قشر بسیار نازک از لعاب بوجود می‌آید که جنبه تزئینی و بسیار زیبایی پیدا می‌نماید و منحصر به ایران است. بنابراین، می‌توان گفت که این روش بسیار خوبی برای نقاشی روی ظروف بوده و مورد علاقه بسیاری از سلاطین قرار گرفته است. (عباسیان ۱۳۷۰، ۱) نقوش بکار رفته بر روی این سفال‌ها بیشتر ملهم از داستان‌ها و صحنه‌های بزم، حیوانات و صحنه‌های شکار هستند. صحنه‌های شکار از نقوش مورد علاقه شاهان و سلاطین از دوران پیش از اسلام و دوران اسلامی بوده و در هنرهای مختلف فلزکاری، نقش برجسته، نقاشی، فرش و بویژه سفالگری به تصویر کشیده شده است.

سوارکار شاهی و اسب، همچنین ترکیب بندی آنها در کنار شکار (در حال فرار یا شکار شده) در هنر ساسانی بویژه بر روی ظروف سیمین نمایش داده شده، که می‌توانسته الگو و سرمشق خوبی برای دوره‌های بعدی و بویژه دوره سلجوقی باشد. وجود این صحنه‌ها بر روی سفال‌های دوره سلجوقی و شباهت آنها با صحنه شکار شاهی در دوره ساسانی باعث گردیده تا این موضوع زمینه تحقیق و بررسی جامعی پیش آورد؛ موضوعی که می‌تواند گوشه‌ای دیگر از ارتباط میان هنر اسلامی و هنر قبل از اسلام ایران به ویژه دوره ساسانی را روشن و تاثیر آن را نمایان سازد. مقایسه تطبیقی آنها در هنر ساسانی و دوره سلجوقی و مقایسه شباهت‌ها، تاثیرات و ترکیب بندی صحنه‌ها، روند نقش پردازی آنها را مشخص خواهد نمود. ضمن اینکه می‌توان تاثیر اعتقادات اسلامی بر آنها را نیز مورد پژوهش قرار داد.

پیشینه تحقیق:

ساسانیان برای جاودانگی و ثبت قدرت خود در بسیاری از آثار هنری صحنه‌ی شکار را به تصویر کشیده‌اند و این موضوع در کتاب‌های فلزکاری ایران در دوران هخامنشی، اشکانی، ساسانی، نوشته‌ی سی. گانتز، پل جنت و کتاب سیری در هنر ایران نوشته‌ی پوپ مورد بررسی قرار گرفته است.

ابوالقاسم کاشانی در کتاب عرایس الجواهر به ساخت سفال مینایی اشاره دارد. زکی محمد حسن در کتاب تاریخ صنایع ایران بعد از اسلام، فائق توحیدی در کتاب فن و هنر سفالگری، محمد یوسف کیانی و فاطمه کریمی در کتاب هنر سفالگری در دوره اسلامی، مهناز شایسته فر در کتاب هنر اسلامی، در مورد سفالهای مینایی توضیحاتی ارائه داده‌اند، اما هیچ‌یک به بررسی نقش شکار روی این سفال‌ها نپرداخته‌اند. همچنین در هیچ‌یک از منابع موجود، صحنه شکار در این دو دوره مقایسه نشده است.

پرسش‌های تحقیق:

۱- آیا صحنه‌های شکار شاهی نقش بسته بر روی سفال‌های مینایی دوره سلجوقی تحت تاثیر هنر دوره ساسانی بوده‌اند؟

۲- میزان تاثیر پذیری این سفالینه‌ها از ظروف فلزی دوره ساسانی چگونه است؟

۳- آیا ترکیب بندی صحنه‌های شکار شاهی سفال‌های سلجوقی با ظروف فلزی دوره ساسانی متفاوت است؟

طرح نظری مسئله تحقیق:

فرضیه اولیه بر این مبنا شکل گرفته است که صحنه‌های شکار شاهی سفال سلجوقی تحت نفوذ هنر دوره ساسانی به ویژه ظروف نقره‌ای است.

شاهان ساسانی سوار بر اسب یا شتر در حال شکار و تیراندازی تبدیل به سلاطین سلاجقه شده‌اند و حیوانات شکاری نیز به همان صورت باقی مانده‌اند. بنابراین منشأ این نقوش می‌تواند در هنر ساسانی باشد. چنانچه در بسیاری از صحنه‌ها ترکیب بندی‌ها نیز مشابه هستند.